

CU PRIVIRE LA EVOLUȚIA CULTURII BALCANO-DUNĂRENE ÎN SEC. IX—XI (Studiu preliminar)

Problema originii, datării și atribuirii etnice a culturii balcano-dunărene¹ a fost mult dezbătută de specialiști. După unii această cultură, pe teritoriul țării noastre, se înregistrează abia în a doua jumătate a sec. al X-lea². După alții ea își are începuturile încă în sec. al IX-lea³.

Discuțiile au continuat fără să se ajungă la o concluzie unanimă.

În ultimii ani au fost scoase la iveală materiale noi, care permit să se facă precizări relativ la cronologia și evoluția acestei culturi.

Săpîndu-se în cea mai mare parte o serie de necropole și așezări, putem deosebi (mai ales în Dobrogea, unde cercetările au fost mai numeroase și mai intense, dar cu corespondențe și în restul teritoriului țării) patru orizonturi arheologice bine distincte care corespund cu patru faze de dezvoltare a acestei culturi. Aceste faze pot fi precizate pe baza unor trăsături specifice, asupra cărora vrem să stăruim mai amănunțit în cele ce urmează.

Primul orizont se caracterizează prin ceramică roșie (arsă oxidant), lucrată din pastă comună amestecată cu nisip, avînd pereții de obicei destul de groși. Forma cea mai frecventă este reprezentată prin borcane de diferite dimensiuni cu corpul zvelt sau mai bombat, gîtul scund și buza răsrîntă în afară.

---

¹ Această cultură este cunoscută și sub numele de Dridu, numire pe care o socotim nepotrivită deoarece în așezarea de la Dridu, după cum se va vedea din cele ce urmează, sînt reprezentate numai ultimele etape de dezvoltare și numai un anumit aspect regional din aria de răspîndire geografică a acestei culturi.

² I. Nestor, *Contributions archéologiques au problème des protoroumains. La civilisation de Dridu*, în *Dacia*, N. S., II, 1958, p. 376 și urm. Această idee a fost reluată apoi de Eugenia Zaharia în comunicarea *Descoperirile de la Dridu* ținută la Sesiunea științifică a Institutului de arheologie, 15—21 mai 1961. O părere similară a fost exprimată și de către I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi*, în *SCIV*, 2, 1962, p. 349—367.

³ M. Chișvasi-Comșa, *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din secolele VI—XII*, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 273 și urm.; K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, București, 1958, p. 112 și urm.; Maria Comșa, *Die bulgarische Herrschaft nördlich der Donau während des IX. und X. Jh. im Lichte der archäologischen Forschungen*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 395 și urm.

Decorul constă mai ales din linii orizontale și în val, dispuse în diferite combinații : benzi de linii orizontale și în val ce alternează între ele (frecvent), linii orizontale sau benzi de linii în val ce acoperă toată suprafața vasului de la gît pînă spre fund. Uneori liniile orizontale sînt asociate cu una sau mai multe benzi de linii în val trasate în jurul gîtului, deasupra, sau peste liniile orizontale. Rar se întîlnește decorul format din benzi de linii în val dispuse orizontal și vertical¹. Adeseori partea interioară și chiar muchia buzei este ornamentată cu o bandă de linii în val.

Ca excepție, în necropola de la Istria a fost descoperit un vas pe al cărui corp sînt incizate linii verticale începînd de la gît și pînă la fund². De asemenea în așezarea de la Camena a apărut un ciob cu decor în formă de frunze de brad imprimate pe umărul vasului cu un pieptene. Acest ciob are și pe partea interioară a buzei un fel de virgule imprimate cu același instrument³. Un alt fragment ceramic din aceeași așezare are decor executat se pare prin ștampilare⁴.

Alături de ceramica roșie descrisă mai sus se întîlnește destul de frecvent ceramica cenușie (arsă neoxidant sau înfundat) cu decor executat prin lustruire, reprezentată prin urcioare cu gura trilobată sau rotundă, prin borcane cu corpul globular, gîtul cilindric și buza puțin răsfrîntă în exterior și prin străchini cu corpul în formă de sferă turtită și cu gîtul înalt în formă de pîlnie.

În acest orizont includem necropola și complexele contemporane cu necropola din așezarea de la Istria⁵, așezările de la Tariverde⁶, Camena⁷, Murighiol⁸, Corbu de Jos (†)⁹, precum și cele două urcioare de la Poarta Albă¹⁰ (care provin foarte probabil dintr-o necropolă asemănătoare cu cea de la Istria), necropola de la Nalbant¹¹ și altele.

În Muntenia, acestui orizont îi corespund descoperirile de la Mărculești-Viișoara¹², Gheorghe Doja¹³ (r. Slobozia, reg. București), o parte din materialele de la Curcani¹⁴ (așezarea din nord), și probabil Bîrlogu¹⁵,

¹ SCIV, V, 1—2, 1954, p. 109, fig. 30/1.

² Vl. Zirra, *Un cimitir biritual din epoca feudală timpurie de la Histria*, comunicare ținută în cadrul Seminarului romîno-bulgar, București, 12—15 noiembrie 1962.

³ SCIV, V, 1—2, 1954, p. 111, fig. 32/2.

⁴ *Ibidem*, fig. 32/2.

⁵ Vl. Zirra, *op. cit.*

⁶ Informații primite de la Radu Vulpe.

⁷ SCIV, V, 1—2, 1954, p. 108 și urm.

⁸ *Exspectatus Bujor, Săpăturile de salvare de la Murighiol*, în *Materiale*, III, p. 248—250 și p. 251, pl. II.

⁹ Materialele de la Corbu de Jos provin din cercetările de suprafață executate de Eugen Comșa.

¹⁰ Eugen Comșa, *Două urcioare din epoca feudală timpurie descoperite la Poarta Albă*, în SCIV, XII, 1, 1961, p. 109 și urm.

¹¹ Informații în legătură cu materialele de la Nalbant le-am primit de la Petre Diaconu.

¹² Petre Diaconu, *Săpăturile arheologice de la Mărculești-Viișoara*, în *Materiale*, V, 1959, p. 543, fig. 1.

¹³ Materialele de la Gh. Doja le-am putut studia prin bunăvoința lui B. Mitrea.

¹⁴ Materiale descoperite de C. Deculescu din Curcani și determinate de noi.

¹⁵ Materiale descoperite de T. Nania de la Muzeul din Pitești și determinate de noi.

Ghizdaru¹, Crîngași (†)², Suhaia³, Ciurelu⁴, Mănăstirea⁵, Măgurele, Nefliu⁶, la care s-ar putea adăuga încă multe altele.

Orizontul al doilea se distinge în general printr-o ceramică lucrată pe o roată mai perfecționată, din pastă comună sau uneori din pastă alburiu caolinoidă. Forma vaselor este aproape neschimbată față de faza precedentă, unele deosebiri se remarcă numai la profilul buzelor.

În regiunea subcarpatică în complexele de tip Bucov alături de vasele-borcan apar destul de frecvent oalele cu o toartă ce pornește de la nivelul buzei pînă în regiunea diametrului maxim⁷.

Decorul vaselor arse oxidant este format din diferite combinații de linii horizontale și în val, predominînd liniile orizontale dese, uneori combinate cu una sau mai multe benzi de linii în val în jurul gîtului sau benzi de linii în val, trasate pe tot corpul. Interiorul buzei este decorat mult mai rar. Spre sfîrșitul acestei faze, sporadic mai ales în Dobrogea, apare și decorul format din linii orizontale combinate cu grupuri de linii oblice sau verticale. Ținem să facem precizarea că la început grupurile de linii oblice sau verticale sînt trasate în regiunea diametrului maxim⁸ și abia într-o etapă ulterioară ele se grupează în jurul gîtului.

În chip cu totul izolat la Castelu au apărut trei căldări de lut cu corpul în forma unei sfere turtite, cu buza la fel cu cea a borcanelor⁹.

În Dobrogea (Castelu) apare sporadic ceramica lucrată din pastă caolinoidă vopsită sau pictată cu ocră. Formele caracteristice întîlnite sînt urciorul amforoidal și străchinile cu corpul în forma unei sfere turtite¹⁰.

În ceea ce privește specia ceramicii cenușii, urcioarele cu gura trilobată sau rotundă, atît de caracteristice fazei anterioare, lipsesc cu totul din orizontul al doilea (la Sultana a apărut doar un exemplar ca excepție), fiind înlocuite de urcioarele amforoidale de culoare cenușie (de diferite nuanțe) sau roșatică. Vasele cenușii cu corpul globular se mențin.

Alături de acestea apar, sau eventual evoluează din forme mai vechi, oalele cu una sau două torți tubulare, așezate pe umăr. Mai sînt cunoscute de asemenea străchinile cu corpul în forma unei sfere, cu buza răsfrîntă în afară, la fel cu cea a vaselor cu corpul globular.

¹ D. Berelu, Gh. Rădulescu, Gabriel Mihăilescu și M. Ionescu, *Săpăturile de informare de la Gostinu și Ghizdaru*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 294—295.

² Vlad Zirra și Margareta Tudor, *Crîngași*, în *Studii și referate privind Istoria Romniei*. I, București, 1954, p. 316—320. Datarea acestor materiale, cf. p. 319, fig. 9, în sec. VI—VII este greșită. Aici există însă și unele materiale caracteristice pentru faza a 2-a.

³ Materialele le-am putut studia prin bunăvoința lui Eugen Comșa.

⁴ Materialele le-am putut vedea prin bunăvoința lui Sebastian Morintz.

⁵ Gh. Ștefan, *Fouilles de Mănăstirea*, în *Dacia*, II, 1925, p. 395, fig. 10/45, 51, 52, 57-

⁶ Este vorba de așezările nr. 2 de la Măgurele și de așezarea nr. 3 de la Nefliu descoperite cu ocazia unor cercetări de suprafață executate de Petre Roman.

⁷ M. Chișvasi-Comșa, *Contribuții la cunoașterea culturii străromâne în lumina săpăturilor de la Bucov*, în *SCIV*, X, 1, 1959, p. 88, fig. 5/5,7 și p. 92, fig. 6/1,4.

⁸ B. Mitrea, *Șantierul arheologic Satu Nou. Necropola feudală timpurie nr. 1*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 555, fig. 4.

⁹ M. Comșa, A. Rădulescu, N. Harțuchi, *Necropola de incinerare de la Castelu*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 655, fig. 5.

¹⁰ *Ibidem*, p. 654—655.

În această fază includem necropolele de la [Castelu¹, Sultana², Păuleasca³, Blandiana⁴, descoperirile întâmplătoare de la Leu,⁵ Craiova și Celei⁶, așezarea de la Bucov-Rotari și nivelul 2 de la Bucov-Tioca⁶, cetățile de la Slon⁷, la care am putea adăuga încă desigur multe [altele.

În ceea ce privește necropolele de la Satu Nou întâmpinăm o oarecare greutate în ceea ce privește încadrarea lor mai precisă, datorită faptului că materialul acestor necropole prezintă oarecare deosebiri față de complexe amintite. În aceste necropole pînă acum nu au apărut nici urciile cu gura trilobată sau rotundă și nici cele amforoidale. Mai ales în necropola nr. 1 au apărut vase cu pereții groși, lucrate pe roata primitivă, dar și urne lucrate pe o roată mai perfecționată. Urnele cu corpul mai zvelt sau mai bombat, ornamentate cu o linie orizontală ce coboară de la umăr spre fund în spirală lină, dînd impresia unor linii orizontale izolate, cu gîtul adeseori înalt bine profilat, aproape cilindric, predominante în cimitirul nr. 2, rămîn deocamdată caracteristice numai pentru această necropolă⁸. Rar apar și urnele din pastă caolinoidă. Caracteristicile ceramicii cît și obiectele de metal care pot servi pentru datare ne fac să presupunem pentru complexe de la Satu Nou o durată mai lungă, ele avîndu-și începuturile încă în faza întii și continuînd și în faza a doua pînă la sfîrșitul ei.

Orizontul al treilea este foarte apropiat de orizontul al doilea. El se deosebește de cel precedent mai ales prin aceea că pe ceramica cu decor incizat apare frecvent decorul format din asocierea liniilor orizontale cu grupuri de linii verticale sau oblice, care coexistă desigur cu celelalte motive ornamentale formate din linii orizontale și în val, simple, sau în diferite combinații.

Apare motivul ornamental format din linii orizontale asociate cu gropițe în jurul gîtului. Se întîlnește încă destul de sporadic decorul format din combinația a trei motive ornamentale. De exemplu: linii orizontale asociate cu grupuri de linii oblice, iar în jurul gîtului o linie în val⁹.

¹ M. Comșa, A. Rădulescu, N. Harțuchi, *op. cit.*, p. 649—660.

² Bucur Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Sultana*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 531—593; idem, *Șantierul Sultana*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 667—674.

³ Săpături executate de M. Comșa și Gh. Bichir (nepublicate).

⁴ K. Horedt, *op. cit.*, p. 114, fig. 32 și p. 117, fig. 34.

⁵ M. Chișvasi-Comșa, *Cîteva date arheologice în legătură cu stăpînirea bulgară în nordul Dunării în sec. IX—X*, în *Omagiu C. Daicoviciu*, 1960, p. 70 și urm.

⁶ M. Comșa, *Săpăturile de la Bucov*, în *Materiale*, V, 1959, p. 497, fig. 2 și p. 498, fig. 3; idem, *Contribuții la cunoașterea culturii străromâne...*, p. 72, fig. 6.

⁷ Săpături executate de Maria Comșa, încă inedite.

⁸ B. Mitrea și N. Angheliescu, *Săpăturile de la Satu Nou*, în *Materiale*, V, 1959, p. 538—539, fig. 2—5; Bucur Mitrea, *Săpăturile de la Satu Nou*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 583, fig. 4; p. 585, fig. 6; p. 586, fig. 7; idem, *Șantierul arheologic Satu Nou*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 554, fig. 3; p. 555, fig. 4; p. 556, fig. 5; idem, *Săpăturile de la Satu Nou. Necropolele feudale timpurii*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 644, fig. 1.

⁹ I. Barnea și V. Blăciurescu, *Șantierul arheologic Basarabi*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 550, fig. 15/3.

Ceramica pictată sau vopsită cu ocră se înmulțește considerabil în Dobrogea (Basarabi și Capidava, nivelul fără monede)¹ și apare sporadic și în stînga Dunării (Ileana-Podari)².

Urcioarele amforoidale care au existat și în faza anterioară se mențin în continuare..

Formele ceramicii cenușii sînt aproape aceleași ca și în faza a doua. Apare ceramica smălțuită cu verde.

În acest orizont includem complexul de la Basarabi³, Capidava, nivelul cel mai vechi (fără monede)⁴, o parte din complexele așezărilor din preajma valului de piatră dintre Cernavodă și Constanța⁵, iar în stînga Dunării așezările de la Dridu⁶, Ileana-Podari⁷, Fîntînele⁸ și ultimul nivel din așezarea de la Bucov-Tioca⁹.

În sfîrșit, în orizontul al patrulea includem nivelurile datate cu monedele împăraților bizantini Ioan Tzimisceș și Vasile II, din așezările de la Garvăn¹⁰, Capidava¹¹, Noviodunum¹², Păcuiul lui Soare¹³, cărora în stînga Dunării le corespund unele descoperiri de suprafață de pe teritoriul comunelor Greaca, Pueni¹⁴, Fîntînele¹⁵, Nedeia¹⁶ și altele. Așezarea de la Dridu continuă de asemenea și în această perioadă.

Ceramica incizată cunoaște o mare varietate, atît în ceea ce privește formele cît și în ceea ce privește decorul. Alături de vasele-borcan de diferite tipuri apar oalele cu două urechiușe pe umeri. Ca excepție apar și oalele cu o toartă ce pornește de la nivelul buzei și coboară în jos pînă pe

¹ Radu Florescu, *Unele observații cu privire la ceramica decorată cu culoare roșie din așezarea Ilrzie de la Capidava*, în *SCIV*, IX, 1, 1958, p. 131 și urm. Cioburile reprezentate înșă la p. 133, pl. I/2, 3, aparțin epocii romano-bizantine. Astfel de cioburi au fost găsite în situație stratigrafică clară în două puncte la Dinogetia de către Gh. Ștefan și autoarea acestor rînduri.

² Informații primite de la Vlad Zirra.

³ I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi*, p. 349—367.

⁴ Radu Florescu, în *Capidava*, I, 1958, p. 153—193.

⁵ Informații în legătură cu ceramica așezărilor din preajma valului de piatră le-am primit de la Eugen Comșa. Trebuie să menționăm totodată că în cadrul acestor așezări există și complexe mai vechi, contemporane cu necropola de incinerare de la Castelu.

⁶ I. Nestor și Eugenia Zaharia, *Sondajele de la Dridu*, în *Materiale*, V, 1959, p. 550, fig. 3; idem, *Săpăturile de la Dridu*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 662, fig. 1.

⁷ Vlad Zirra, *Cercetări feudale timpurii la Ileana-Podari*, în *Materiale*, V, 1959, p. 506, fig. 5.

⁸ Materiale adunate de noi cu ocazia unei cercetări de suprafață efectuată în iulie 1962, încă inedite.

⁹ M. Comșa, *Contribuții la cunoașterea culturii străromîne*, în *SCIV*, X, 1, 1959, p. 92, fig. 6.

¹⁰ M. Chișvasi-Comșa, *Unele concluzii...*, pl. 11.

¹¹ Radu Florescu, în *Capidava*, I, p. 193—215, Petre Diaconu, *ibidem*, p. 215 și urm.

¹² I. Barnea, Bucur Mitrea și N. Angheliescu, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 168, fig. 14/5—9.

¹³ Petre Diaconu, R. Popa și N. Angheliescu, *Șantierul arheologic Păcuiul lui Soare*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 717, fig. 4.

¹⁴ Materialele de la Greaca și Pueni provin din cercetările de suprafață executate de Eugen Comșa. Trebuie să menționăm totodată că pe teritoriul ambelor sate au fost descoperite și materiale mai vechi ce pot fi atribuite fazelor I—III.

¹⁵ Vezi mai sus nota 8.

¹⁶ Materiale aflate în depozitul MNA provenite se pare din cercetările de suprafață ale lui C. S. Nicolăescu-Plopșor.

umărul vasului. Ca forme noi apar căldările de lut cu corpul bitronconic, fundul albiat și buza teșită orizontal, descriind un triunghi sau dreptunghi în secțiune. Apar de asemenea castroanele tronconice cu buza dreaptă sau puțin aplecată spre interior și fundul ieșit în afară ca un fel de treaptă.

Toate motivele ornamentale cunoscute în faza anterioară se păstrează, dar sînt mult mai frecvente motivele complexe formate din trei elemente (linii horizontale asociate cu linii în val și linii verticale sau oblice, linii în val incizate cu pieptenele asociate cu linii horizontale și linii în val incizate cu bețișorul etc.). Ornamentul format din linii horizontale asociate cu linii verticale sau oblice dobîndește și el o mare varietate, grupul de linii fiind uneori înlocuit printr-un fel de bandă lată realizată cu o lopățică¹.

Motivele ornamentale în compoziția cărora intră linii horizontale asociate cu gropițe făcute cu bețișorul, creștături imprimare foarte probabil cu cuțitul, sau diferite linii oblice, în formă de frunze de brad, în forma literei X sau alveole incizate cu pieptenele, devin frecvente.

În nordul Dobrogei în așezările de la Garvăn-Dinogetia, Isaccea-Noviodunum, Iglîța-Troesmis, Măcin-Arrubium, Capidava etc. apare decorul executat cu roțița. În sudul Dobrogei (Păcuiul lui Soare) acest decor lipsește aproape cu totul².

În general pasta vaselor este mai bine frămîntată, mai compactă și materiile degresante mai bine alese în comparație cu cea a fazei anterioare.

Ceramica pictată cu ocră dispăre, iar ceramica cenușie devine foarte rară.

Unele din formele specifice mai înainte ceramicii cenușii, cum sînt oalele cu una sau două torți tubulare așezate pe umăr sau pe gît, sînt transpuse acum în ceramica roșie cu decor incizat.

Dintre urciioarele amforoidale continuă numai specia smălțuită cu verde.

Către sfîrșitul mileniului I al e. n. în nordul Dobrogei ceramica cenușie dispăre. În sudul acestei regiuni se pare că ea se mai menține sporadic încă cîteva decenii.

Ceramica incizată are o durată ceva mai lungă, pînă în primele decenii ale sec. al XI-lea.

După cum s-a văzut din cele expuse mai sus, formele se schimbă prea puțin, unele rămîn aproape aceleași în decursul celor patru faze. Evoluția poate fi surprinsă însă mai ales în tehnica de lucru care este din ce în ce mai perfecționată, după felul în care se modifică și evoluează profilul buzelor și motivele ornamentale, putîndu-se defini astfel pentru fiecare fază în parte anumite profiluri și motive ornamentale caracteristice (pl. I—III).

Aceasta dovedește că între diferitele faze există o legătură organică, trecerea de la una la alta făcîndu-se în chip treptat; către sfîrșitul fazei mai vechi apar sporadic elemente (de exemplu motivul format din linii horizontale și grupuri de linii oblice sau verticale la Castelu, Satu Nou,

¹ M. Chișvasi-Comșa, *Unele concluzii...*, pl. II/36; Petre Diaconu, R. Popa, N. Anghelescu, *Șantierul arheologic Păcuiul lui Soare*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 717, fig. 4/2, I. Nestor și Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 597, fig. 2/16.

² Informații în legătură cu materialele de la Păcuiul lui Soare le-am primit de la Petre Diaconu.

C E R A M I C Ă

A R S Ă

O X I D A N T

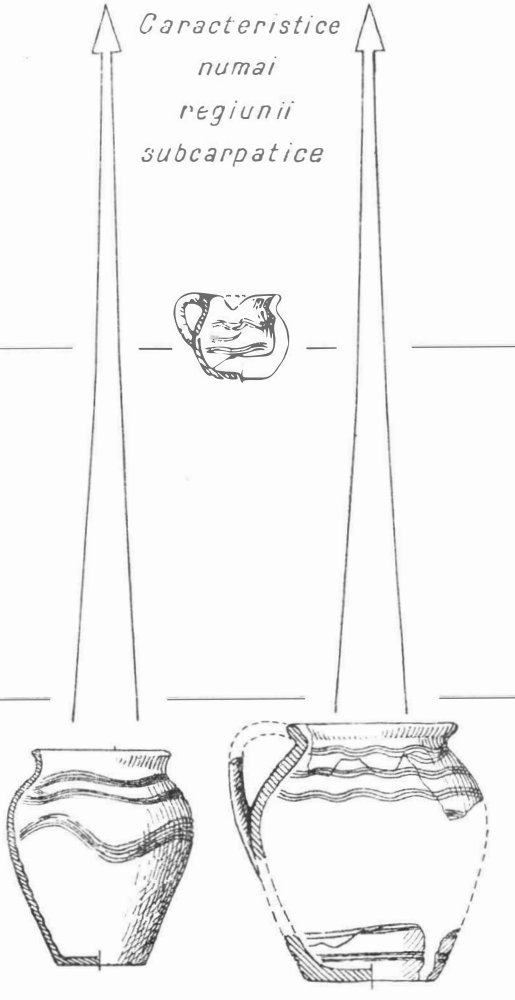
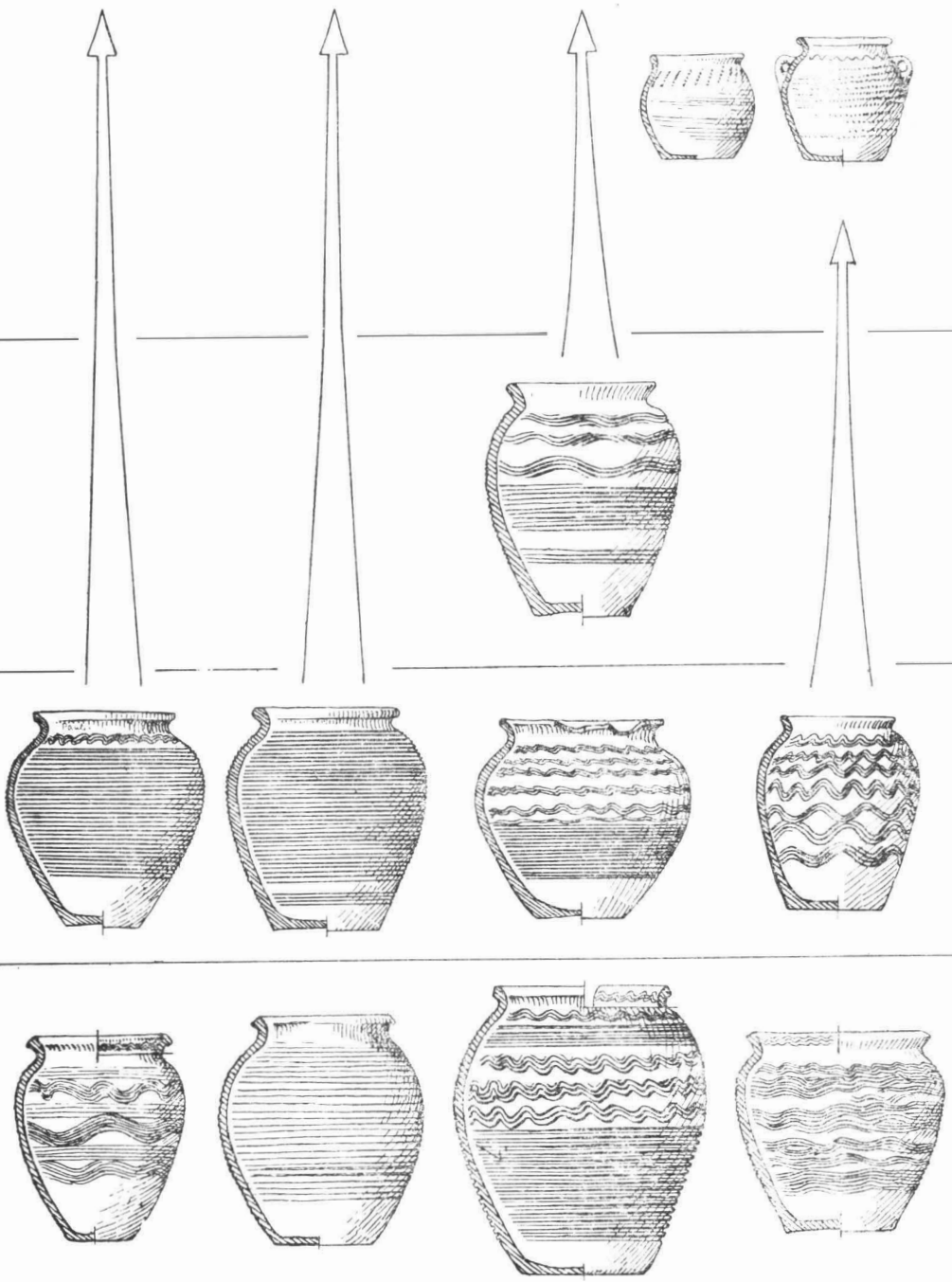
C U

FAZA IV
971 - cca 1000

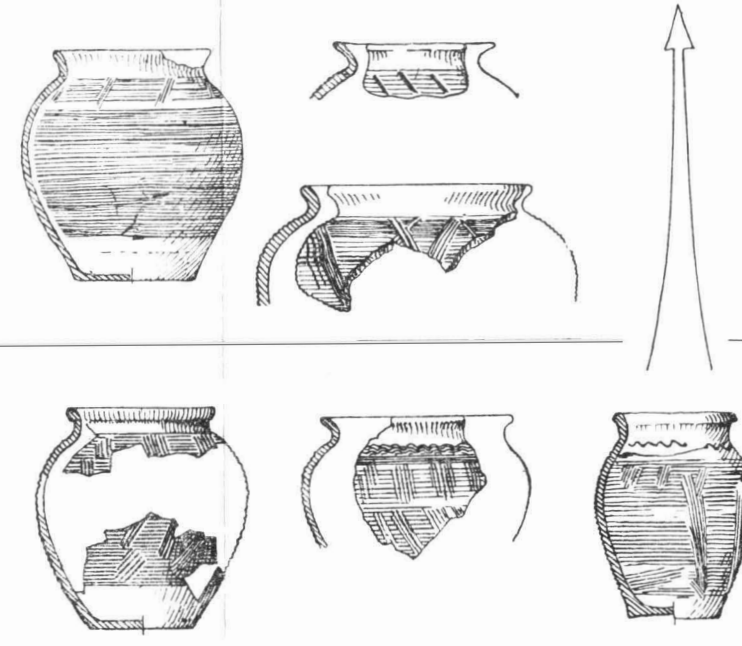
FAZA III
Mijlocul sec. X - 971

FAZA II
Sfârșitul sec. IX
și începutul sec. X

FAZA I
Sec. IX

Caracteristică
numai
regiunii
subcarpatice

Pl. I. - Cultura balcano-dunăreană. Evoluția principalelor forme și motive ornamentale.

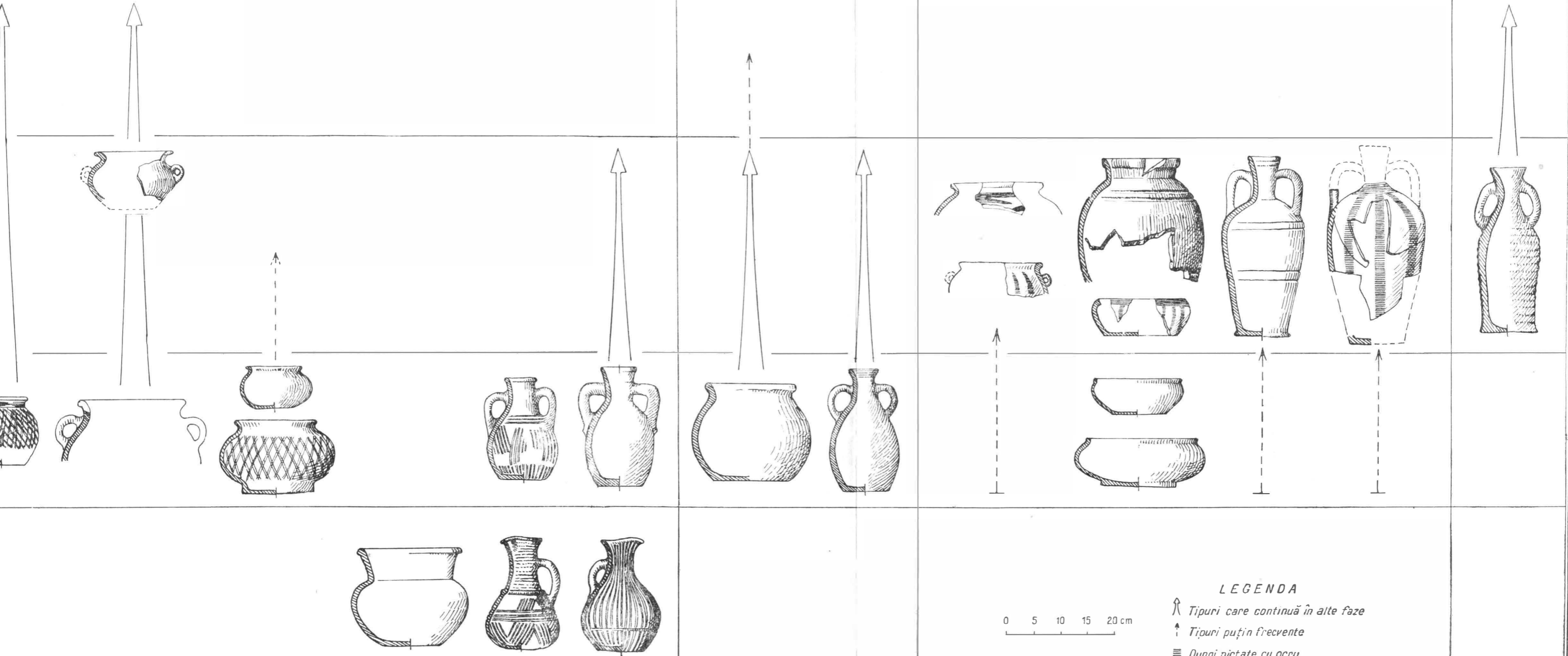

CERAMICĂ CU DECOR
CENUȘIE

LUSTRU ÎN
ROȘIE SAU GĂLBUIE

CERAMICĂ PICTATĂ CU OCROU
CARACTERISTICĂ NUMAI PENTRU DOBROGEA

CERAMICĂ
SMĂLȚUITĂ

Pl. II. — Cultura balcano-dunăreană. Evoluția principalelor forme și motive ornamentale.

CERAMICĂ CU DECOR LUSTRU I T
 CENUȘI E ROȘIE SAU GĂLBUIE

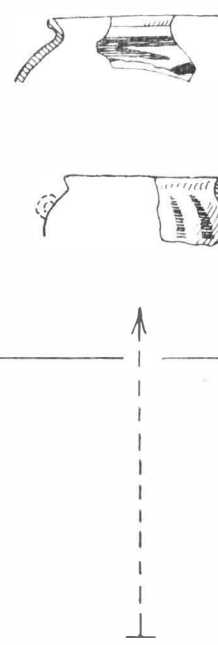
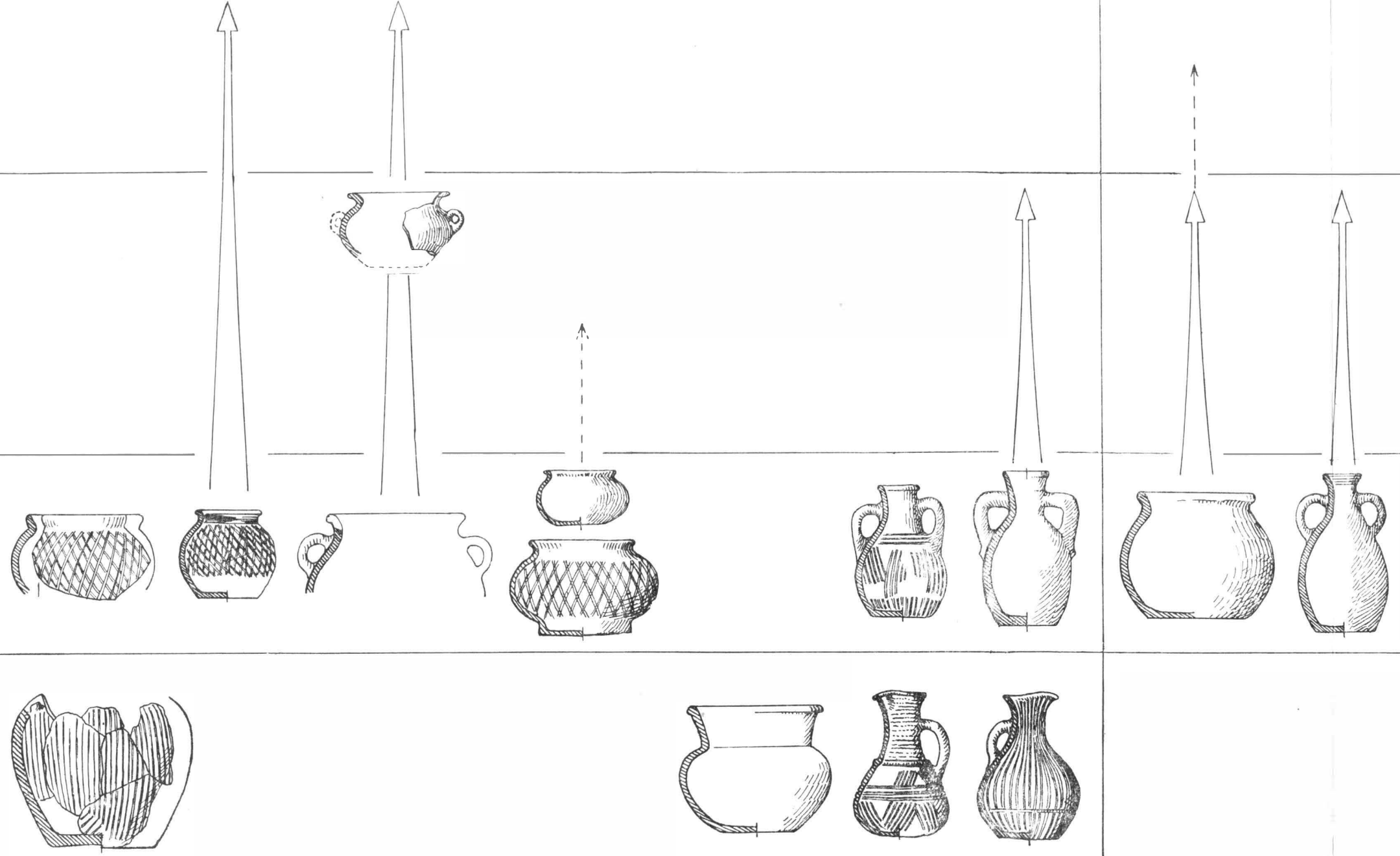
CERA
 CAR

FAZA IV
 971 - cca 1000

FAZA III
 Mijlocul sec. X - 971

FAZA II
 Sfârșitul sec. IX
 și începutul sec. X

FAZA I
 Sec IX

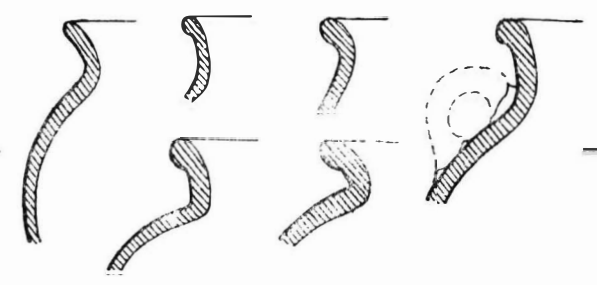
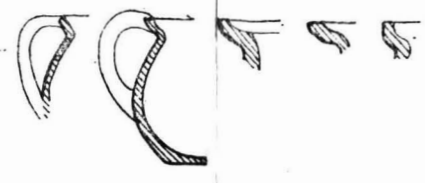
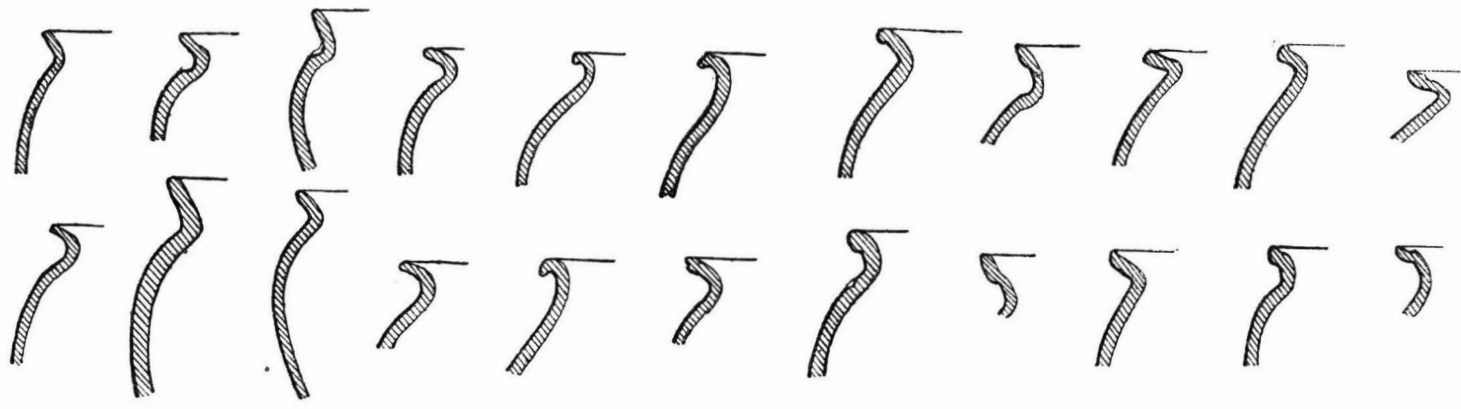
Pl. II. — Cultura balcano-dunăreană. Evoluția principalelor forme și motive ornamentale.

CERAMICĂ ARSĂ OXIDANT CU DECOR INCIZAT

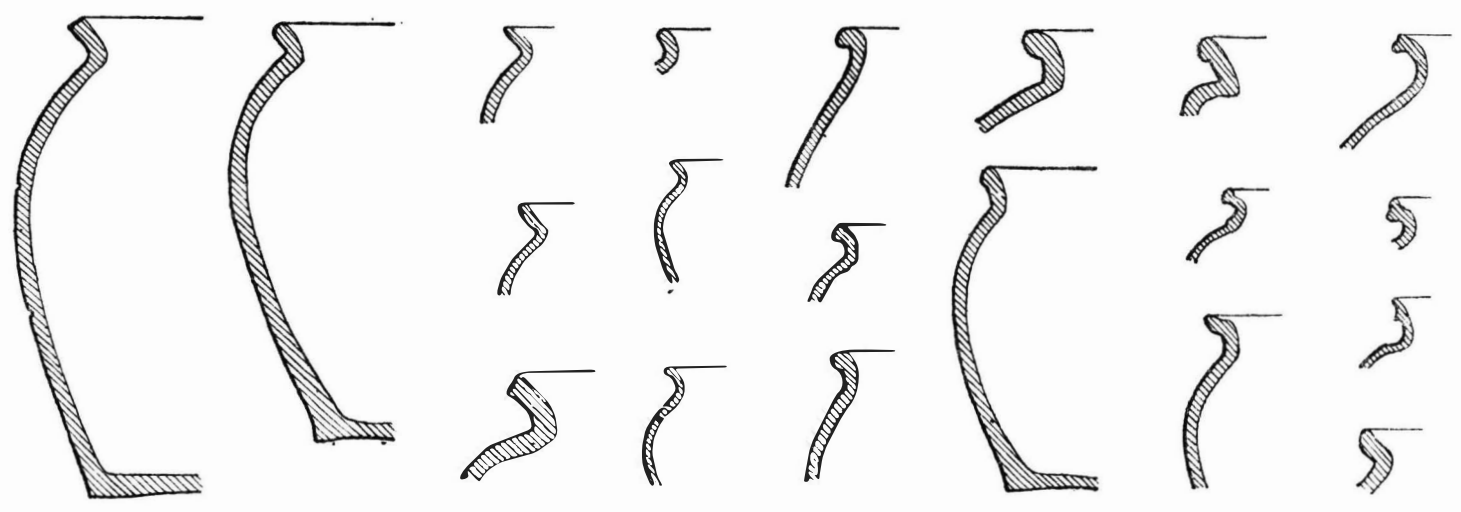
CERAMICĂ CENUSIE
CU DECOR LUSTRUIT

CERAMICĂ
PICTATĂ CU OCROU

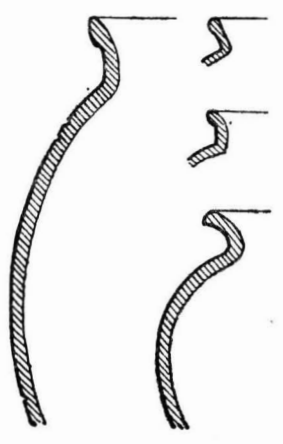
FAZA IV
971 - 1000

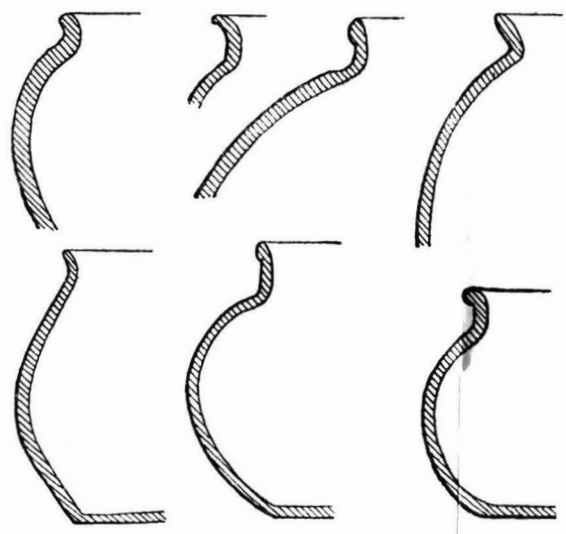
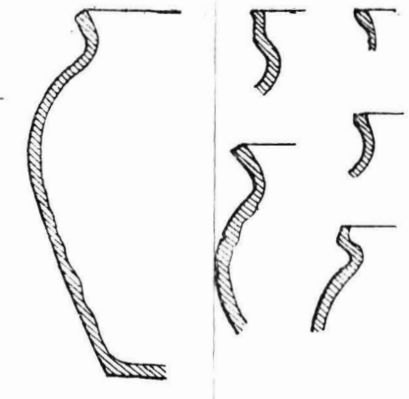
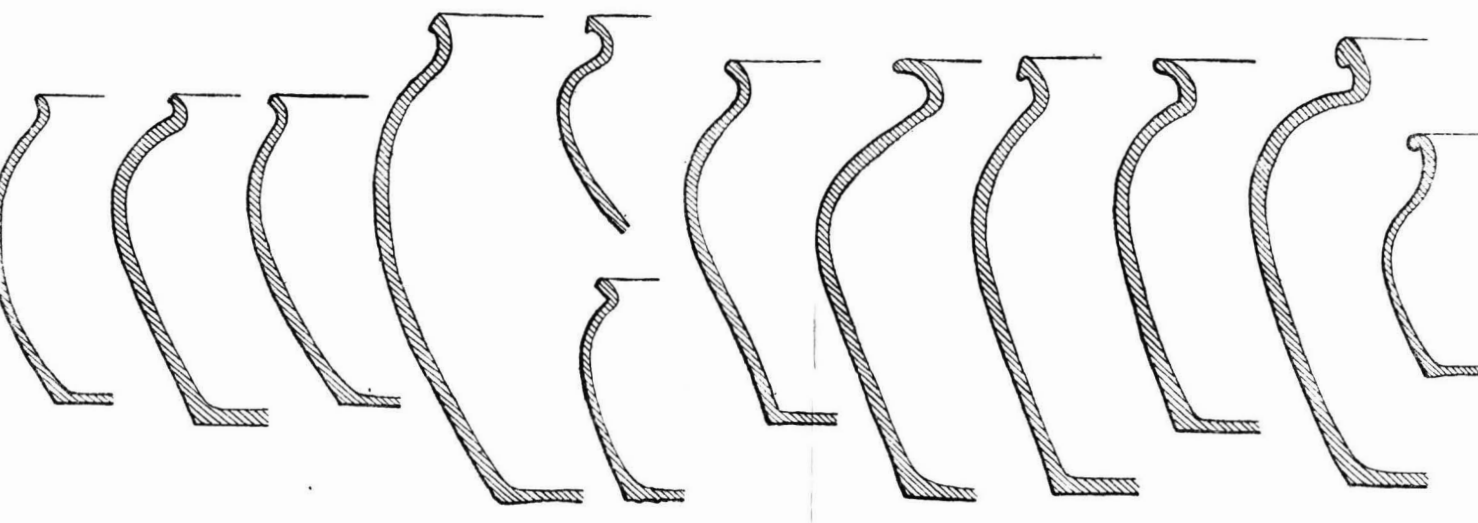
FAZA III
Mijlocul sec. X - 971

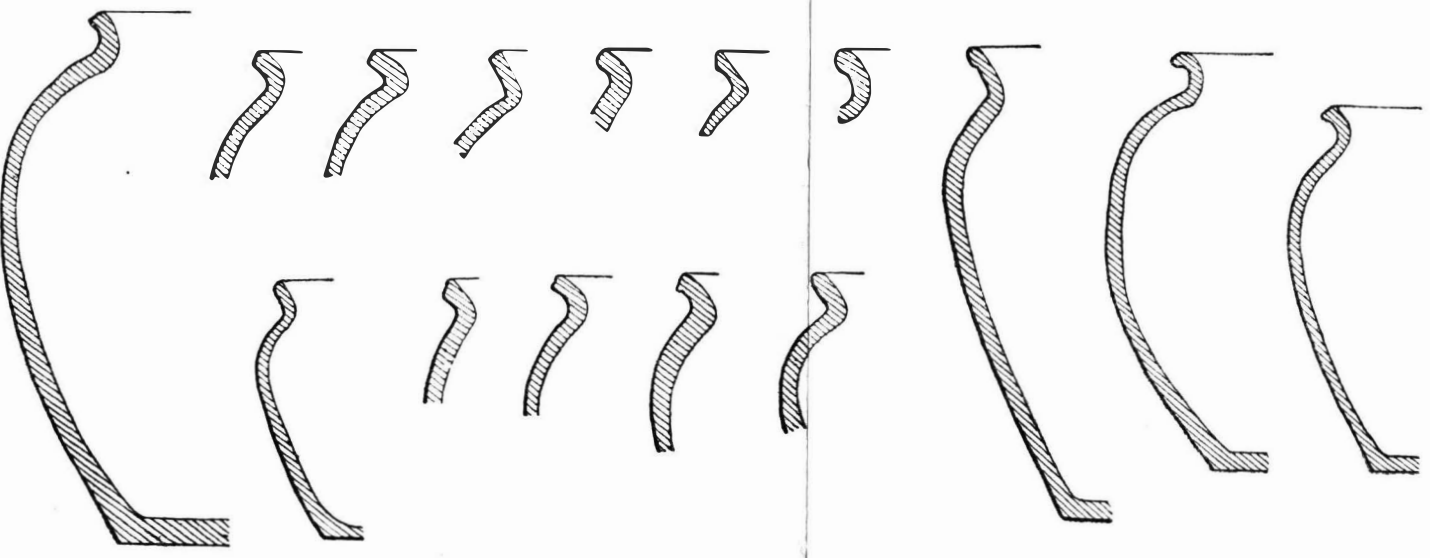
Caracteristice
numai
regiunii
subcarpatice

FAZA II
Sfârșitul sec. IX
și începutul sec. X

FAZA I
Sec. IX

0 5 10 15 20 cm

Bucov-Rotari) care în faza următoare vor deveni caracteristice, adeseori dominante. Fazele pe care le-am deosebit marchează de fapt momentele principale din evoluția continuă a aceleiași culturi.

Trebuie să menționăm de asemenea că aceste faze au fost fixate în funcție de stadiul actual al cercetărilor. Ele reprezintă doar o schemă care va putea fi completată și modificată pe măsură ce vor apare noi materiale.

Complexele incluse în cadrul unei faze nu au toate aceeași durată. De exemplu complexul de la Blandiana are o durată mai scurtă decât cel de la Sultana. De aceea încă de pe acum se întrevăd unele subîmpărțiri în etape care vor putea fi precizate însă numai în urma unor noi cercetări.

În afară de fazele cronologice descrise mai sus, în cultura balcanodunăreană există și o serie de variante regionale și locale. De aceea unele deosebiri constatate în zone diferite nu întotdeauna pot fi puse în legătură numai de diferențe cronologice, ci trebuie să ținem cont și de aceste caracteristici regionale specifice.

Pentru faza întâi, descoperirile de pînă acum sînt prea puține la număr pentru a putea vorbi deocamdată de variante locale. Pentru faza a doua și a treia însă descoperirile fiind mult mai numeroase, deosebim deocamdată mai multe variante regionale. Astfel în Dobrogea alături de ceramica incizată și cea cenușie există și ceramica pictată sau vopsită cu ocru. Prin aceasta complexele din Dobrogea se deosebesc atît de cele din Cîmpia Romînă cît și de cele de la sud de Dunăre, ceea ce ne face să credem că originea ceramicii pictate sau vopsite cu ocru trebuie căutată nu în Bizanț, căci în acest caz ar fi normal să apară și în alte centre din Peninsula Balcanică (Pliska, Preslav și mai ales la Neseber), ci într-un centru local situat foarte probabil în regiunea centrală a Dobrogei.

A doua variantă locală se distinge în Cîmpia Romînă. Ea prezintă o serie de trăsături comune cu complexele din Dobrogea, dar în același timp și unele deosebiri. Aceste deosebiri pot fi sesizate nu numai în ceea ce privește ceramica, dar și în ceea ce privește obiceiurile funerare. Astfel, putem cita de exemplu lipsa totală — cel puțin pînă acum — în Cîmpia Romînă a mormintelor de incinerare în cutii de piatră, în timp ce acestea sînt frecvente în Dobrogea.

O a treia variantă se individualizează în regiunea subcarpatică. Aici complexele de tip Bucov prezintă deosebiri față de cele din cîmpie, atît în ceea ce privește tipul de locuință cît și în ceramică. În categoria ceramicii incizate apar aici foarte frecvent vasele cu o toartă ce pornește de la nivelul buzei pînă în regiunea de mijloc a corpului, în timp ce pe valea Dunării astfel de forme sînt foarte rare sau lipsesc cu totul și se cunosc abia mai tîrziu.

În sfîrșit, mai putem distinge încă o variantă în sud-vestul Olteniei, în regiunea Galiciuica-Plopșor-Verbița.

În faza a patra, descoperirile din Cîmpia Romînă sînt încă prea puține pentru a putea stabili astfel de detalii. În Dobrogea însă, unde descoperirile sînt mult mai numeroase, putem distinge o variantă regională caracteristică nordului Dobrogei (Garvăn-Dinogetia, Măcin-Arrubium, Iglița-Troesmis, Isaccea-Noviodunum) unde ceramica ornamentată cu roțița cunoaște

o largă răspîndire de pe la sfîrșitul sec. al X-lea, în timp ce la sud de Dunăre ea lipsește cu totul¹.

Toate aceste variante urmează să se definească mai clar în urma unor noi cercetări sistematice, care să fie executate cu aceeași intensitate pe întreg teritoriul țării.

O problemă deosebit de importantă este aceea a încadrării cronologice a diferitelor faze.

În necropolele de la Satu-Nou, Castelu, Sultana și Păuleasca, precum și în așezările de la Bucov și Slon, au fost descoperite o serie de obiecte, care pot servi la încadrarea cronologică a acestor complexe.

Unele de exemplu, perlele cu trei ove (Istria, Sultana)², sau inelele de tîmplă din sîrmă de bronz cu pandantiv răsucit (Satu Nou³), au o durată mai lungă, începînd din epoca avară tîrzie (sec. VIII) și pînă în sec. al X-lea inclusiv; de aceea ele nu ne pot servi la o încadrare cronologică mai precisă. Există în schimb altele care ne dau indicii destul de clare în acest sens.

Astfel la Satu Nou în cimitirul nr. 1 a fost descoperit un colier lucrat din bară de argint răsucită care a avut inițial secțiunea pătrată⁴. Un fragment asemănător, însă din fier, a fost găsit și în cetatea de la Slon (La Comoară)⁵. Cele două coliere au analogii în tezaurul de la Ivahniki (U.R.S.S.) care face parte din prima grupă de tezaure, datate de G. F. Korzuhina în sec. al IX-lea⁶. Exemplarele de la Satu Nou și Slon trebuie atribuite, după părerea noastră, celei de-a doua jumătăți și sfîrșitului secolului al IX-lea.

Amintim încă din această necropolă un inel de tîmplă din sîrmă de bronz, avînd capătul lățit și înfășurat pe loc⁷. Acest tip de inel de tîmplă apare acum exclusiv în necropolele avarice tîrzii⁸; în necropolele morave lipsește.

De la un alt inel de tîmplă s-a păstrat doar o parte din pandantiv, format din trei sfere înșirate pe o sîrmă⁹. Aceasta are analogii apropiate atît în necropola avară de la Fenék¹⁰, cît și în necropola moravă de la

¹ La Pliska am putut vedea fragmente dintr-un vas care apare aici ca excepție față de restul materialelor.

² V. Zirra, *Un cimitir biritual din epoca feudală timpurie de la Istria*, comunicare ținută în cadrul Seminarului romîno-bulgar, București, 12–15 XI.1962; B. Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Sultana*, în *Materiale*, VII, p. 534, fig. 4/3.

³ Bucur Mitrea, *Săpăturile de la Satu Nou*, în *Materiale*, VI, p. 588, fig. 10/2,3; idem, *Șantierul arheologic Satu Nou*, în *Materiale*, VII, p. 557, fig. 6/1.

⁴ B. Mitrea, *Șantierul arheologic Satu Nou*, în *Materiale*, VII, p. 557, fig. 6/4.

⁵ Acest fragment de colier a fost descoperit de noi în săpăturile din vara anului 1961, încă inedite.

⁶ G. F. Korzuhina, *Русские клады*, Moscova-Leningrad, 1954, p. 79–80 și pl. I.

⁷ Bucur Mitrea, *Șantierul arheologic Satu Nou. Necropola feudală timpurie nr. 1*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 557, fig. 6/6.

⁸ Un exemplar asemănător s-a găsit și în necropola de caracter avaric de la Gimbaș, cf. K. Horedt, *Avarii în Transilvania*, în *Contribuții la istoria Transilvaniei sec. IV–XIII*, București, 1958, p. 80, fig. 16/21.

⁹ Bucur Mitrea, în *Materiale*, VII, p. 557, fig. 6/2.

¹⁰ Josef Hampel, *A régibb középkor emlékei magyarhonban*, I. Budapesta, 1894, p. LXXXV/14.

Dolni Vestonice¹, putînd fi datat în general în sec. al IX-lea și începutul sec. al X-lea.

Din necropola nr. 2 din aceeași localitate provine o cataramă de formă dreptunghiulară avînd laturile lungi gîtuite la mijloc², tip de asemenea caracteristic complexelor avare tîrzii și existînd doar ca excepție în necropola moravă de la Stare Zamky³.

Tot din necropola nr. 2 de la Satu Nou mai amintim un fragment de cercei cu pandantivul în formă de semilună⁴, care își găsește o analogie apropiată în necropola moravă de la Rubešovice⁵ și un cercei cu pandantiv în formă de stea⁶.

Inelul de tîmplă avînd capătul lățit și înfășurat, catarama dreptunghiulară cu laturile lungi gîtuite și cerceiul cu pandantivul în formă de stea, toate indică un început destul de timpuriu (unele poate chiar sfîrșitul sec. al VIII-lea sau începutul sec. al IX-lea) pentru complexele de la Satu Nou. În ceea ce privește sfîrșitul acestor necropole, colierul din bară de argint răsucită și cerceiul cu pandantivul în formă de semilună ne indică sfîrșitul sec. al IX-lea, eventual prima jumătate a sec. al X-lea.

În necropola de la Sultana a fost descoperită o serie de cercei, care, după periodizarea lui V. Hruby, se datează între anii 800 și 950. Dintre aceștia amintim cerceii cu pandantivul format din trei bobite filigranate lipite între ele în formă de frunză de trifoi, care încep încă din epoca avară tîrzie, dar pentru care V. Hruby fixează⁷ ca dată ultimă aproximativ anul 925⁸.

Un alt cercei are partea inferioară în formă de semilună de care sînt atîrnate mai multe pandantive⁹; își găsește analogii apropiate dar nu identice atît la Staré Mesto¹⁰ cît și la Ciumbrud¹¹ și poate fi datat în prima jumătate a sec. al X-lea.

Tot la începutul sec. al X-lea sau eventual sfîrșitul sec. al IX-lea trebuie plasat și tipul avînd pandantivul în formă de pară cu două rînduri de mici proeminente¹² care își găsește analogii apropiate atît la Ciumbrud¹³,

¹ Josef Poulik, *Jižní Morava žeme dávných slovanů*, Brno, 1948—1950, p. 79, fig. 38/K, I.

² Bucur Mitrea, în *Materiale*, VI, p. 588, fig. 10/1.

³ Josef Poulik, *op. cit.*, p. 105, fig. r.

⁴ Bucur Mitrea și N. Anghelescu, în *Materiale*, V, 1959, p. 540, fig. 6.

⁵ Josef Poulik, *Staroslovánska Morava*, Praga, 1948, pl. LXXI/4. Cerceii cu pandantivul în formă de semilună din tezaurul de la Tokai, considerați ca fiind cei mai apropiați de exemplarul de la Satu Nou (cf. Bucur Mitrea, în *Materiale*, VI, p. 589 și nota 2 de pe aceeași pagină) aparțin în realitate unui tip mai evoluat, evident mai tîrziu, care a avut atîrnate la baza semilunei o serie de pandantive, din care s-au păstrat numai niturile de fixare. În afară de acestea mai pot fi citate și alte deosebiri de detaliu, în ceea ce privește forma semilunei, asupra cărora nu socotim oportun să ne oprim acum.

⁶ Informații primite de la Bucur Mitrea.

⁷ Materialul a fost prezentat de către B. Mitrea cu ocazia comunicării *Necropola feudală timpurie de la Sultana*, ținută la Seminarul romîno-bulgar.

⁸ J. Hampel, *op. cit.*, p. CLV/4; Vilém Hruby, *Staré Mesto*, Praga, 1955, p. 229.

⁹ Acest exemplar a fost prezentat de asemenea de către Bucur Mitrea la Seminarul romîno-bulgar.

¹⁰ Vilém Hruby, *op. cit.*, pl. 37/7—9.

¹¹ Á. Dankanits și I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Ciumbrud*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 609, fig. 4/10.

¹² B. Mitrea, în *Materiale*, VII, p. 534, fig. 4/1, 2.

¹³ Á. Dankanits și I. Ferenczi, *op. cit.*, p. 609, fig. 4/7, 9.

cît și în necropola moravă de la Brno-Malómčice¹. Exemplare asemănătoare, încă inedite, au fost descoperite și în necropola de incineratie de la Păuleasca. În sfîrșit, mai este tipul de cercel cu pandantiv conic decorat în tehnica granulației, sub care continuă un dispozitiv cilindric pe care sînt aplicate trei proeminente conice lucrate din sîrmă ce urcă în spirală. Sub cele trei proeminente se află o sferă². La încheietura inelului și pe partea opusă a verigii sînt aplicate de asemenea cîte trei rînduri de mici granule. Acest tip de cercel are analogii identice la Staré Mesto, fiind datat aici între anii 900 și 950³.

O altă podoabă formată din trei cerculețe lipite între ele în formă de frunză de trifoi⁴ are analogii în necropola moravă de la Blučina⁵, datată în sec. al IX-lea.

În sfîrșit, la Sultana a mai fost găsit un colier lucrat din bară de bronz⁶, rotundă în secțiune, care are analogii la Alcedar⁷ (R.S.S. Moldovenească) și în tezaurul de la Iurkovți (R.S.S. Ucraineană), acesta din urmă fiind încadrat de G. F. Korzuhina în grupa a doua de tezaure datate în sec. al X-lea⁸.

Din cele expuse mai sus reiese că necropola de la Sultana poate fi datată pe baza obiectelor de metal în sec. IX—X. Se pune problema care este limita superioară și inferioară în timp a acestei necropole. Un indiciu în ceea ce privește limita superioară ne-ar putea da o comparație mai amănunțită a inventarului ceramic provenit din această necropolă cu ceramica așezărilor de la Ileana-Podari și Dridu. La Sultana, pînă acum nu a apărut nici un borcan cu decor format din linii orizontale asociate cu linii verticale sau oblice, în timp ce în așezările de la Ileana-Podari și Dridu reiese, cel puțin din materialele publicate, că acest ornament este destul de frecvent, deci în nici un caz nu se poate presupune contemporaneitatea între necropola de la Sultana și cele două așezări amintite mai sus. Dacă admitem pentru începutul celor două așezări a doua jumătate a sec. al X-lea, necropola de la Sultana trebuie plasată anterior. Cercetările ulterioare sînt menite să precizeze cît de adînc intră acest complex în sec. al IX-lea.

Aceeași situație se repetă și la Păuleasca, unde de asemenea decorul format din linii orizontale și oblice sau verticale nu există; în schimb la Fîntînele (așezare situată numai la circa 20 km), acest decor apare destul de frecvent, ceea ce ne permite să tragem concluzia că complexele de la Păuleasca sînt mai vechi.

Unele indicii avem și pentru datarea necropolei de la Blandiana. La Blandiana este imposibil de admis contemporaneitate între necropolele

¹ Josef Poulik, *Staroslovánska Moravá*, pl. XLI/5.

² B. Mitrea, în *Materiale*, VII, p. 536, fig. 5.

³ Vilém Hruby, *op. cit.*, p. 229 și pl. 55/24, 25.

⁴ Obiectul încă inedit l-am putut vedea prin bunăvoința lui Bucur Mitrea.

⁵ Josef Poulik, *Staroslovánska Moravá*, pl. LIII/16.

⁶ Obiectul l-am putut vedea de asemenea prin bunăvoința lui Bucur Mitrea, responsabilul șantierului, căruia îi aducem mulțumiri și cu acest prilej.

⁷ G. B. Fedorov, *Rezultatele și problemele principale ale cercetărilor arheologice din sud-vestul U.R.S.S. referitoare la primul mileniu al e.n.*, în *SCIIV*, X, 2, 1959, p. 399, fig. 17/1.

⁸ G. F. Korzuhina, *op. cit.*, p. 84, pl. VI.

A și B care se află numai la câteva sute de metri una de alta și sînt total deosebite în ceea ce privește inventarul¹. Elemente de datare mai precise au fost găsite însă numai în necropola Blandiana B, și anume, cercei cu pandantive în formă de ciorchine de strugure, care au analogii în mormintele maghiare timpurii de la Cluj, datate la începutul sec. al X-lea². Deci pentru necropola Blandiana B trebuie să admitem aproximativ aceeași datare.

Blandiana A în nici un caz nu poate să fie nici posterioară Blandianeii B, deoarece elemente caracteristice pentru Blandiana B vor contribui la formarea culturii Bjelo Brdo³ care îi urmează cronologic grupului Blandiana B. În felul acesta necropola Blandiana A trebuie plasată cronologic anterior Blandianeii B. Avînd în vedere faptul că necropola Blandiana B își are limita inferioară la începutul sec. al X-lea, complexul Blandiana A trebuie datat în a doua jumătate a sec. al IX-lea.

În ceea ce privește raportul cronologic dintre necropola Blandiana A din sudul Transilvaniei și necropola de la Sultana din Cîmpia Romînă, putem preciza încă de pe acum că necropola Blandiana A are o durată mai scurtă, ea fiind paralelă în timp doar cu prima parte de existență a necropolei de la Sultana.

În necropola de la Castelu au fost găsite două vîrfuri de săgeți de formă romboidală alungită, care la Alcedar și Novotroițk (U.R.S.S.) sînt datate cu dirheme arabe în sec. al IX-lea și primul deceniu al sec. al X-lea. De asemenea dintre fragmentele de amnare unul aparține unui tip databil în sec. al IX-lea, iar altul secolelor IX—X⁴.

Dintre obiectele descoperite la Păuleasca amintim un inel de tip Blučina care se datează în sec. al IX-lea, precum și o serie de mărgelile metalice și cercei care își găsesc analogii în complexele morave din sec. al IX-lea și de la începutul sec. al X-lea.

Ca elemente de datare în așezarea de la Bucov-Rotari avem câteva litere slave chirilice care, în ceea ce privește caracteristicile lor paleografice, au analogiile cele mai apropiate cu grafitul chirilic de pe biserica lui Simeon de la Preslav, datată în preajma anului 900. Literele chirilice, împreună cu unele vîrfuri de săgeți și amnare, datează așezarea Bucov-Rotari la sfîrșitul sec. al IX-lea și în prima jumătate a sec. al X-lea⁵. Așezarea Bucov-Rotari fiind aproximativ contemporană⁶ cu nivelul 2 de la Bucov-Tioca, înseamnă că ultimul nivel de acolo poate fi încadrat pe la mijlocul și în a doua jumătate a sec. al X-lea, în timp ce nivelul 3 (cel mai vechi) datează anterior sfîrșitului sec. al IX-lea, probabil cam de pe la mijlocul acestui secol.

¹ K. Horedt, *Rituri funerare în sec. VIII—X în Transilvania*, comunicare ținută în cadrul Seminarului romfo-bulgar, București, 12—15 noiembrie 1962.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ Maria Comșa, A. Rădulescu, N. Harțuchi, *Necropola de incinerare de la Castelu*, în *Materiale*, VIII, p. 651—653 și p. 652, fig. 2/6, 8, 13, 15, 16.

⁵ M. Chișvasi-Comșa, *Săpăturile de la Bucov*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 567 și urm.

⁶ Așezarea Bucov-Rotari are o durată mai lungă decît nivelul 2 de la Bucov-Tioca. Trebuie să menționăm că mai ales în ceramică la Bucov-Rotari apar o serie de elemente caracteristice fazei a III-a.

Avînd în vedere cele expuse mai sus înclinăm să datăm faza a doua în sec. IX—X, urmînd să se precizeze cît de adînc intră aceste complexe în sec. al IX-lea și pînă cînd dăinuiesc ele în sec. al X-lea.

Pentru faza a treia avem puține elemente de datare. La Capidava s-a sesizat existența unui nivel fără monede, anterior complexelor datate cu monede bizantine ale împăraților Ioan Tzimisceș și a urmașilor săi. În complexul de la Basarabi nu s-au găsit monede și nici alte obiecte de metal care să permită o încadrare cronologică mai precisă. Unul din punctele de plecare pentru datarea acestui complex îl constituie inscripția din dreapta ușii bisericeții B1 socotită drept pisania bisericii, și citită ca : anul 992. În realitate, este vorba de o lectură greșită a unei inscripții runice, datorită asemănării unor rune cu anumite litere din alfabetul chirilic. În consecință, inscripția amintită nu poate constitui un element de datare ¹.

Un alt indiciu pentru poziția cronologică a acestui complex îl constituie raportul față de necropola de la Castelu. Este evident că cele două complexe nu pot fi contemporane, nu numai pentru faptul că la o distanță de numai 12 km se află două complexe total deosebite în ceea ce privește ritul și ritualul funerar (la Castelu complex exclusiv păgîn, iar la Basarabi exclusiv creștin), dar și prin faptul că materialele celor două complexe se deosebesc între ele. Astfel, la Castelu în categoria ceramicii incizate ornamentul format din linii orizontale asociate cu grupuri de linii verticale este atestat o singură dată, în timp ce la Basarabi el se întâlnește frecvent. Ornamentul, format din linii orizontale trasate pe tot corpul, asociate cu gropițe în jurul gîtului, atestat la Basarabi, lipsește la Castelu. De asemenea ceramica vopsită cu ocru, frecventă la Basarabi, apare cu totul sporadic la Castelu.

Toate aceste deosebiri, la care se mai adaugă cele de rit și ritual, nu sînt întîmplătoare.

S-a încercat încadrarea complexului de la Basarabi la sfîrșitul sec. al X-lea, în timpul împăraților Ioan Tzimisceș și Vasile II, fiind considerat contemporan cu nivelurile corespunzătoare de la Garvăn și Păcuiul lui Soare ².

Însă o analiză mai atentă a materialului ne arată că au fost încadrate în același orizont arheologic complexe avînd caracteristici total deosebite. Astfel în timp ce la Basarabi ceramica pictată cu ocru este destul de abundentă, la Garvăn ea apare sporadic și niciodată în complexele datate cu monedele împăraților Ioan Tzimisceș și Vasile II, iar la Păcuiul lui Soare ea lipsește cu totul. Lipsa acestei specii ceramice în așezarea de la Păcuiul lui Soare nu poate fi explicată prin deosebiri regionale, deoarece astfel de ceramică este cunoscută atît spre vest de Păcui, la Popina (Kale) lîngă Silistra ³, cît și mai la sud, la Kladenți (R. P. Bul-

¹ Pentru amănunte în legătură cu această inscripție cf. Maria Comșa, *Cu privire la interpretarea unor grafite de la Basarabi* (în limba rusă), în *Dacia*, N.S., VII (în pregătire).

² I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi*, p. 365—367.

³ Jivka Vîjarova, *Славяно-българското селище край село Попина Силистренско*, Sofia, 1956, p. 45, fig. 32.

garia)¹. O singură explicație este deci valabilă; că între aceste complexe există deosebiri cronologice.

În acest caz lipsa monedelor bizantine de la Basarabi și din nivelul feudal timpuriu cel mai vechi de la Capidava, cât și asemănarea izbitoare dintre cele două complexe de asemenea nu ni se pare întimplătoare.

Astfel complexul de la Basarabi, nivelul fără monede de la Capidava, precum și o parte a complexelor din preajma valului de piatră, se încadrează cronologic posterior necropolei de la Castelu și anterior nivelurilor datate cu monede bizantine ale împăraților Ioan Tzimisces și Vasile II, de la Garvăn, Capidava și Păcui, față de care materialele de la Basarabi și nivelul cel mai vechi feudal timpuriu de la Capidava (fără monede) prezintă o serie de deosebiri prin pasta mai puțin compactă și prin lipsa unor forme ceramice caracteristice fazei următoare.

Prin analogie, contemporane cu acestea trebuie datate și materialele atribuite fazei a treia din Cîmpia Romînă.

După cum a reieșit din cele expuse mai sus, faza a IV-a este datată prin monede bizantine la sfîrșitul sec. al X-lea și începutul sec. al XI-lea de la împăratul Ioan Tzimisces și pînă la sfîrșitul domniei lui Vasile al II-lea.

În sfîrșit, complexele din faza I de tip Istria, care tipologic se exclud din toate celelalte faze și deci nu pot fi contemporane cu nici una din ele, avînd și trăsăturile cele mai arhaice, le socotim cele mai vechi, anterioare fazei Castelu-Sultana-Păuleasca.

În general fazele cronologice descrise mai sus le încadrăm începînd din primele decenii ale sec. al IX-lea și pînă în primele decenii ale sec. al XI-lea, urmînd ca durata fiecărei faze în parte cît și eventualele etape să fie precizate abia după ce o serie de complexe vor fi epuizate.

O ultimă problemă care se pune este aceea a răsîndirii geografice a acestei culturi în diferitele sale faze de dezvoltare și mai ales aceea a stabilirii faptelor istorice, care determină sfîrșitul ei.

În funcție de datele de care dispunem pînă în prezent se poate afirma că în cursul fazei I, cultura balcano-dunăreană este cunoscută numai în Dobrogea, Muntenia și Oltenia.

În Transilvania ea este cunoscută abia în faza a doua, limitîndu-se deocamdată numai la regiunea dintre Alba Iulia și Sebeș și avînd o durată scurtă, monumentele de tip Blandiana A fiind înlocuite încă la începutul sec. al X-lea de cele de tip Blandiana B.

În Moldova, mai ales în partea centrală și nordică, se pare că această cultură pătrunde abia la începutul sec. al X-lea asimilînd cultura Hlincea I.

În sec. al X-lea și începutul sec. al XI-lea invazia pecenegă pune capăt culturii balcano-dunărene pe teritoriul Moldovei, Munteniei și Olteniei.

În Moldova elemente ale culturii balcano-dunărene iau parte la formarea complexelor de tip Hlincea II — Răducăneni, din sec. XI—XII.

¹ Materiale încă inedite, pe care le-am putut studia prin bunăvoința lui Stancio Stancev, căruia îi mulțumim și cu acest prilej.

În Muntenia și Oltenia deocamdată avem numai slabe urme, adeseori imprecise, din sec. XI—XII. De aceea este greu să spunem acum felul în care a evoluat cultura materială în aceste provincii după invazia pecenegă. Este cert însă că și aici elemente ale culturii balcano-dunărene au contribuit la formarea culturii materiale din sec. XI—XII.

În sfârșit în Dobrogea și nord-estul Peninsulei Balcanice, o dată cu revenirea stăpînirii bizantine în aceste regiuni, cultura balcano-dunăreană de aici continuă să existe și în cadrul imperiului bizantin în timpul împăraților Ioan Tzimisces și Vasile II. La începutul sec. al XI-lea ceramica cenușie dispăre, iar ceramica alburie incizată continuă, contribuind la formarea culturii bizantine provinciale din regiunea Dunării de jos.

MARIA COMȘA

ОБ ЭВОЛЮЦИИ БАЛКАНО-ДУНАЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ В IX—XI вв.

(Предварительный очерк)

РЕЗЮМЕ

Автор указывает, что о датировке балкано-дунайской культуры существуют различные мнения. По мнению некоторых авторов (И. Нестор, И. Барня), эта культура известна на территории РНР лишь во второй половине X в. По мнению других, она появляется уже в IX веке (М. Ксмша и К. Хоредт).

Используя материалы раскопок последних лет, автор устанавливает четыре фазы развития, которые могут подразделяться еще на несколько этапов. Каждая фаза имеет характерные черты, касающиеся главным образом техники обработки, профиля венчика, форм и эволюции украшения (табл. I—III).

Хронологически все четыре фазы входят в период от первых десятилетий IX в. до начала XI в.

Что касается географического распространения, то в первую фазу балкано-дунайская культура известна лишь в Добрудже, Мунтении и Олтении. В Трансильвании она появляется лишь во второй фазе, ограничиваясь пока областью между г. Алба-Юлия и р. Себеш. В начале X в. памятники типа Бландиана А сменяются памятниками типа Бландиана В. В Молдову, особенно в ее центральную и северную части, эта культура проникает, по-видимому, лишь в начале X в., ассимилируя культуру Хлинча I.

Нашествие печенегов в X—XI вв. положило конец развитию балкано-дунайской культуры на территории Молдовы, Мунтении и Олтении. В Молдове элементы балкано-дунайской культуры принимают участие в образовании комплексов типа Хлинча II — Радужанень, относящихся к XI—XII вв. В Мунтении и Олтении пока встречаются лишь слабые,

часто неясные следы XI—XII вв. Поэтому трудно определить развитие материальной культуры в этих провинциях после нашествия печенегов. Достоверно, однако, что и здесь элементы балкано-дунайской культуры способствовали сложению материальной культуры XI—XII вв.

Наконец, в Добрудже и на северо-востоке Балканского полуострова местная балкано-дунайская культура продолжает свое существование в рамках византийской империи при Иоанне Цимисхий и Василии II. В начале XI в. серая керамика исчезает, но беловатая керамика с врезанным орнаментом продолжает бытовать, принимая участие в сложении византийской провинциальной культуры Нижнего Дуная.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Таб. I. — Балкано-дунайская культура. Эволюция главных форм и орнаментальных мотивов.

Таб. II. — Балкано-дунайская культура. Эволюция главных форм и орнаментальных мотивов.

Таб. III. — Балкано-дунайская культура. Эволюция профиля венчика сосудов.

SUR L'ÉVOLUTION DE LA CIVILISATION BALKANO-DANUBIENNE AUX IXe — XIe SIÈCLES (Étude préliminaire)

RÉSUMÉ

Les divergences d'opinion des spécialistes au sujet de la chronologie de la civilisation balkano-danubienne sont tout d'abord exposées. D'après certains auteurs (I. Nestor, I. Barnea), celle-ci n'est pas connue sur le territoire de la Roumanie qu'au cours de la seconde moitié du Xe siècle. D'autres (M. Comșa, K. Horedt) en font remonter les débuts au IXe siècle.

Les matériaux archéologiques recueillis au cours des dernières années ont permis à l'auteur de distinguer quatre phases d'évolution, pouvant à leur tour être subdivisées en plusieurs étapes. Chaque phase a des caractères distinctifs, en ce qui concerne la technique du travail, les formes et les motifs ornementaux, etc. (pl. I—III).

Ces quatre phases se situent chronologiquement dans la période comprise entre les premières décennies du IXe siècle et le début du XIe siècle.

En ce qui concerne sa diffusion, la civilisation balkano-danubienne est connue, au cours de sa première phase, seulement en Dobrogea, en Munténie et en Olténie. En Transylvanie, elle n'est connue qu'à partir de sa seconde phase, dans les limites de la région comprise entre Alba Iulia et Sebeș et seulement pour une courte période, les monuments du

type Blandiana A étant remplacés dès le début du Xe siècle par ceux de type Blandiana B. Quant à la Moldavie, surtout ses parties centrales et nordiques, il semble que la civilisation balkano-danubienne n'y ait pénétré qu'au commencement du Xe siècle, en y assimilant la civilisation de Hlincea I.

Aux Xe — XIe siècles, les invasions des Pétchénergues mettent fin à la civilisation balkano-danubienne en Moldavie, Munténie et Olténie. En Moldavie, des éléments de cette civilisation contribuent à la formation des ensembles culturels du type Hlincea II-Răducăneni, datés des XIe — XIIe siècles. En Munténie et Olténie, on n'en a relevé jusqu'à présent que de faibles traces, peu claires le plus souvent, aux XIe — XIIe siècles. Aussi est-il difficile de se représenter l'évolution de la culture matérielle de ces provinces après l'invasion des Pétchénergues. Il est toutefois hors de doute qu'ici la civilisation balkano-danubienne a contribué aussi par certains de ses éléments à la formation de la culture matérielle des XIe — XIIe siècles.

Enfin, dans la Dobrogea et le nord-est de la Péninsule des Balkans, la civilisation balkano-danubienne a continué aussi sous la domination byzantine au temps des empereurs Jean Tzimiscès et Basile II. Au début du XIe siècle, la céramique grise disparaîtra, tandis que la céramique blanche à décor incisé se maintiendra, contribuant à la formation de la civilisation byzantine provinciale de la région du Bas-Danube.

LÉGENDE DES FIGURES

Pl. I. — Civilisation balkano-danubienne. Evolution des principales formes et des motifs ornementaux de la céramique.

Pl. II. — Civilisation balkano-danubienne. Evolution des principales formes et des motifs ornementaux de la céramique.

Pl. III. — Civilisation balkano-danubienne. Evolution du profil des vases.

